

FALUS ELEK

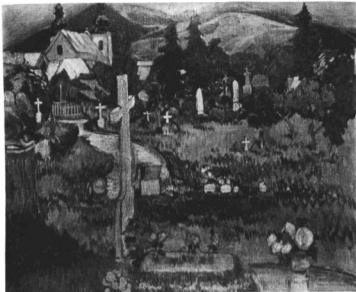
Az a művészeti terület, melyet Falus Elek közel 30 év alatt bejárt, nagyon nagy. Csupán pusztá felsorolása annak, amit ez a nagytehetség és rendkívüli ízlésű művész létrehozott, oldalakat foglalna el. Festés, könyvdísz és betű, plakát, színpadi dekoráció, szőnyeg, bútortervezés, lakásberendezés, építeltervezés csak része mindannak, mit termékenységével alkotott. De ha folytatnók felsorolását mindannak, mi művészi tevékenységének körébe tartozik, korántsem méríthetnénk ki tárgyunkat, mert *Falus Elek* működése a magyar ízlés kifejlesztése körül annyira sokrétű, munkájának jelentősége oly átfogó, hogy nem skatulyázható be iparművész-tanárrá vagy belső és külső építész tevékenységi körébe. Hogy megközelíthessük s azután bejárhatjuk a területet, melyre művészi munkái kiterjednek, követni fogjuk pályájának főbb mozzanatait. Fel kell sorolnunk egyik-másik művészszakmai típust s ha vázlatosan jellemezzük is ezeket, mégis összegezzük egy rendkívüli képesség nagy eredménye. Ehhez hozzávesszük egy átlagon fölüli ember portra-ját (melyet e tanulmány kiegészítéseként egy avatott toll rajzol meg), akkor talán sikerül *Falus Elek* képét körvonalozni.

Falus Elek munkásságának etape-ját alkalmunk volt közelről megfigyelni, nem egyszer közös műhelyben is dolgoztunk, mi belátáni engedett munkamódjába — amennyire ez művésznél általában lehetséges. Hiszen ma már majdnem általánosan tudott dolog, hogy a művészi alkotás egyike a legmisztikusabb folyamatoknak. Eppen a lényeg létrejövetelének magyarázata van mély homályba burkolva. Bármilyen éles szemüveg-gel vagy akár bonckéssel is közeledjünk a csodához, mit a művészi alkotás repraesentál; bármilyen szisztematikusan, tudósi apparátusok s szabályok segítségével vizsgáljuk, éppen a legfontosabb: maga a lényeg sikkad el igen gyakran. Minden fontos alkotóérzés együttese mint legnagyobb jelentőség lebeg az egész fölött, s bár nehezen magyarázható — mégis érezhető a jelenléte.

Falus Elek 1884 dec. 31-én született Oroszában. A környezet teljesen magyar. Német

vagy más idegen szó ismeretlen. Kisgyerekkorukban kirohantak az utcára, ha híre jött, hogy valaki idegen nyelven szól. Edesapja iparos, szobafestő és mázó. Ennek következtében érdeklődhetett volna a gyerek a rajzolás és festés iránt. De csak első polgárista korában, mikor a kis kápolnát festik, kelti ez fel igazán az érdeklődését. Egy kedves, derült szőke templomfestő jött le segíteni a munkában. Rozsák nevű „Rettenősen” tetszett, mikor az üres, napsütötte kápolnában ott nézhette, mikor száz különféle zacskóban s vödörben a különböző színekkel dolgozott a mester. Az italt is szerette, a zacskók közül néha egy butykost szedett ki — húzott egyet belőle és danolt. A kis Falus állandóan körülötte lebzelt. Sohasem tette rá valami olyan nagy hatást, mint mikor az *istenizemet* festették felhőkkel és rózsagirlandokkal. Itt kapta meg az első impressziót arról, hogy mi is ez a „mesterség”. Maga sohasem rajzolt addig, míg a 2-ik osztályban ki nem osztottak rajzlapot. Egy bizánci ornamentika-darab volt a feladat, benne csacsin útrakelő, sötétkékruhás, aureolás Mária. A másodikosnak az ötszörösen magnagyított ornamentika volt a feladata — de ő a Madonnát a Gyermekkel rajzolta meg, s mert nem tetszett neki, hogy olyan sötét — hát rózsaszínnel s arannyal festette ki; a csacsit citromsárgára, szép piros szemekkel — megelőzve a kor akkori ízlését. A rajzbeadás után rajztanárja (Szigyártó Albert — áldott jó ember) behívta a szertárba, rájakiabált, enyhe pofont adott neki, hogy mit csinált a szép eredetiből. De ma úgy tűnik, hogy a pofon simogatás volt s a szidás — annak részéről, ki sohasem áll vele szóba — biztatás.

Azután sokáig újra nem törődik a rajzolásal, de a mértani rajzokat szabadkézzel húzza, ezért persze megfegyelmezik. Meg azért is, amiért rajzai tisztátalanok voltak. (E tulajdonságáról azután igazán leszokott. Későbbi rajzai, könyvfedelei a legpedánsabb munkák.) A negyedikben (a tanára többet nem volt szigorú, szabadjára engedte) — a vizsgarajz egy római vezér volt — szintén nem feladat, csak éppen az iskola falán függött az eredetije. Ezért már meg is dicséérték.

FALUS ELEK: A NAGYBÁNYAI TEMETŐ

Ezután az otthon történő ipari és művészi dolgokra is figyelni kezd. Egy díszes táncterem vagy előkelőbb úriház kifestése már érdekli is. Anélkül, hogy tudatára ébred — észrevétlenül kap műhelyműveltséget, megismeri az anyagot, a festéket. Megérzi a térbeosztás művészetét. Apja, ki pedig nem volt közlékeny ember, beszél is neki a dolgokról, látván felbredt érdeklődését. Környékbeli kastélyokban, kegyúri templomokban is akad munka, fényezés, mázolás, különböző fautánzások. Szeret a szünidőben ide kimenni s közben nézi a tájat, a búzavetést, a flóráját az Alföldnek. Falusi gyerek különben is tükéletes botanikus s — bogarász. (Későbbi motívumai egy dekoráló rajzolónak.)

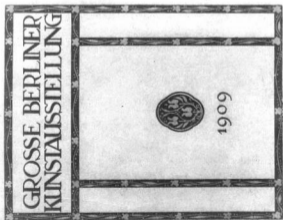
A negyedik osztály után *Pestre* kerül. Nagy a sikere a magyar nyelv tanáránál, amiért nyelvkincse olyan gazdag, a botanikus tanáránál, amiért oly jól ismeri a virágokat, növényeket, bogarakat, madártojásokat. 13 éves korában a Markó-utcai reálba kerül. Itt a botanika tanára vele magyarázatot a többinek. Borbás Vince, a híres botanikus behoz az iskolába mindenféle giz-gazit, amit a városon kívüli séta közben összeszed a zöldséges kofáktól s kérdezi a tanulóktól:

no, mi-e? Falus tud rá válaszolni s tanára rajzoltatja vele a furcsa növényeket kiadandó növénytana számára. (Igy gyűjt itt már észrevétlenül motívumokat a későbbi formakincséhez.)

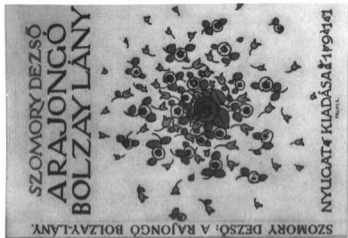
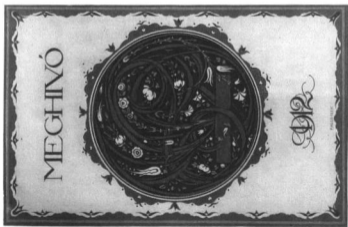
14 éves korában már tanít, nevelősködik, hogy eltartsa magát.

Az ötödik osztály utáni szünidőben megint otthon van. Ismét dolgozik náluk valami rendkívül ügyes ember. Tánctermet festettek ki. Ő maga is megpróbálkozik a dologgal: amoretteket fest fejből, de hogy eltakarja a kevésbé sikerült részeket, virágokat, margarétákat fest rájuk. De ezt megelőzően a kertbe megy jól megnézni őket. Ezeket a dolgait az új iskolaévben megmutatja tanárjának, az azt mondja, hogy az amorettek nem érnek semmit, de a természet után festett virágok jók. Azt is mondja a tanár, hogy Falus már mindent tud, amit az iskolában a kötelező tanterv szerint meg kell tanulni. Ekkor gondol első alkalommal arra, hogy *festő* vagy ilyesmi legyen. Ezután terhére kezd lenni az iskola, kínlóddó szabadságvágy éled benne, gyűlöli a fegyelmet, a nevelést s már csak édesanyja kedvéért tanul. Mikor azután a hetediket elvégzi — édesanyja meghal — s ő már nem érzi magát

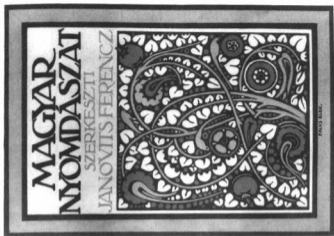
MARIAY ÓDON
KELET FIA
ELBESZÉLÉSEK

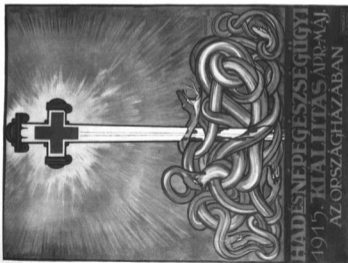
FALUS ELEK: BORITTKRAJZOK

FALUS ELEK: BORITÉKRAJZOK

FALUSI ELEG : BORITÉKRAJZOK

FALUS ELEK. PLAKÁTOK

FALUS ELEK: SZÖNYEG
Szabolcs Bálint é. tulajdona

kötelezve, hogy pénzkereső pályára menjen, — otthagyja az iskolát s a nevelősködést. Az ezután következő egész nyáron azon töpreng, mi is történjék hát most? Együtt lakott néhány földijével, kik szeretnék segíteni abban, hogy valamilyen művészi iskolába iratkozhasseék, — ha már kiugrott a nyugodt polgári sinekből. De egyelőre lakáson kívül mást nem tudtak nyújtani. Kezd próbálgatni, üzleteknek reklámrajzokat csinálni, kirakati táblákat, betűket. Jár-kei a városban, nézegeti a modern kiállításokat (akkoriban kezd Nagybánya hatása jelentkezni), rengeteget olvas, kortársain jóval túl van ilyen tekintetben. Nem sziveli a régies művészetet, kineveti a Margitay-szerű képeket. Érti, hogy e mesterségben csak egész magas fokon érhet el valamit. Az Iparművészeti Iskola esti tanfolyamára jár, de a száraz tanítási mód nem lelkesíti, hamarosan ott is hagyja.

Egy esztendő múlik el így próbálgatásokkal, a megélhetésért való küzdelemmel. Csak nem vissza a neveléshez, iskolához, kötött élethez! A barátok hazakészülnek, de ő tisztában van azzal, hogy a festőiskolába való bejutáshoz valamelyes előképzettség kell s ezt otthon nem szerezheti meg. Mint szenvedélyes újságolvasót vonzza az, amit szórványos hírekben Nagybányáról megtud — az oleós és nagyszerű álomvilágról. Egészen kevés pénzzel elutazik hát ide s 30 koronából vagy másfél hónapig él ott. Ott van a nagyszerű szabadiskola Ferenczy, Thorma, Réti, Grünwald vezetésével. Végre először rajzolhat modell után. A fiatalok közt főcsillagok Czobel, Czigány. Egyszer meglesheti, hogy hogy fest Grünwald Béla. Pontosan megfigyeli, hogyan rajzolnak szénnel, hogyan készül utána a festmény. S miután érzésben meglehetősen fölünyben érzi magát — látja, hogy a mesterségi rész tudása egy-kettőre megszerezhető. Modellt ill Czobelnek s amikor ő maga fest, a profik közül Maticska, az asztalos fia segíti ki első zavarában, mutatván neki, hogyan is kell a dolgot megfogni. Még ott Nagybányán beszélgettek a fiúk arról, hogy Lyka Károly, ki a nagybányaiaknak nagy propagálója, olyan valakinek, ki könyvcírásságokat tudna rajzolni, — pénzt is juttatna érte. Falus Pestre megy s a Mintarajziskola felvételi vizsgájt játsza teszi le, Zemplényi lesz a tanára. Odahaza esténként buzgón lát hozzá tollal rajzolgatni s a vizsga után pár hétel már csomó fejléccel s záróvignettel megjelenik a Singer és Wolfner cégnél, hol egy 10 koronás aranyat s erős dicsőretet s biztatást kap. Nem is meri megmondani, hogy csak pár hete foglalkozik ezzel. Nemsokára már könyvfedelek is készülnek s igazán nagyon örül, mikor az egyik Lyka: *Kis könyv a művészetről* című művének címlapja lesz.

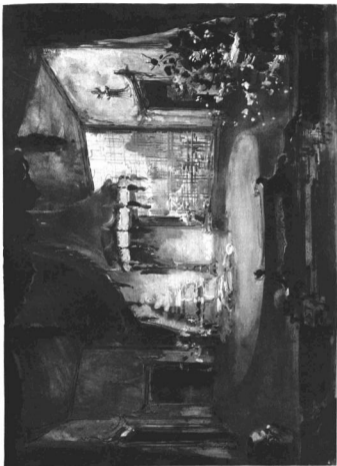
Milyen boldog, mikor becéirhatja a címet! Betűt találomra írt. Hogy itt nem volt szak-képzettsége, — az rávitte, hogy újat nyujtson.

Karácsonyig (féléven át) szorgalmasan rajzol fejet, aktot. Ezzel azután ilyenmű tanulmányait be is fejezte. Pólya Tibor kollégájával lemennék Szolnokra néhány hétre. Mikor visszaérül Pestre, már nem mehetett be a mintarajziskolába, mert az iskolai szerény költségekre sem volt pénze. Az iskolai kiállításon (1904) még részt vesz — sőt egész falat kap, dacára annak, hogy csak elsőéves. Ki vannak állítva könyvtáblái, könyvdszei, plakáttervei, ex-librisi s négy tájképes szőnyegterve (figyelemmel kísérté már az akkori modern iparművészeti törekvéseket). *Sikere volt*, a lapok is felemlítették.

Szegénységben nem tudott élni már akkor sem s ezért újra szabaddá tette magát az iskolai kötöttségtől. Pólya sógora, Hunyor István meghívja Szolnokra, ott is van iskola, hol tanulhat. A szolnoki telep akkori fiataljaival: Jávorrall, Freckasyall, Pólyával vídám életet teremtenek. Köhnernek, a szolnoki telep mentorának tetszik ez s fiatalok számára ösztöndíjat alapít.

1904 végén Pólyával Münchenbe megy. Egy német ismerőse elvitte megmutatni a munkáit s erre hamarosan jó kiadók számára kezd dolgozni, sok könyvtáblát, plakátot, ex-librist. Itt lesz először figyelmes az újszerű architektúrára, akkor épül az egyetem új szárnya s Fischer építész népiskolái. A hatalmas Kunstgewerbeausstellungshalle-t Julius Dietz díszíti dekoratív freskókkal, dolgoznak Bruno Paul, Weisgerber, Pankok. A Behrens könyvbetűrás modernizálása tűnik fel neki. A secesszió (melyet virágzása idején is gyűlölt) kezd múlni s romantikusabb stílus fejlődik, mely azután klasszicizálásba megy át s a mai értelemben vett modernség (konstruktivitás!) alapjait kezdő lerakni (Wiener Werkstätte). Már megépült Darmstadt, Olbrich és Cissarz műveit hozzák a kiállítások s reprodukálják a művészi lapok. Riemerschmid interieurjei, Metzner monumentális szobrai vonják magukra a fiatal művész érdeklődését. Bámulatosan gyors fel-fogóképessége, kitűnő szeme, artisztkisnő ösztöne mindenféle jó hatásnak nyitva áll, rengeteget tanul s tapasztal.

Pár hónapra újra Szolnokra kerül s modernségi lázában Hunyorék empireházát vakmerően átalakítja; kifesti a csónakházat. Egészen kis pénzzel s nagy bátorsággal Londonba utazik, hogy tanulmányaira a koronát föltegye. Hiszen Anglia tradicionális díszítő művészete a William Morris, Beardsley, Walton és Walter Crane, Mackintosh-házaspár úttörő és építő munkáiban ebben az időben kulminál. Kevés angol tudásával, isme-

FALUS ELEK: SZÍNPADI DEKORÁCIÓ LÉNGYEL MENYHÉRT TAIFUN-JÁHOZ

retlenül érkezik a hatalmas városba, *Pogány Willy* honfitársa van segítségére angol nyelvtudásával s csakhamar a Falus ügyessége révén az *Eyre és Sportiswood*-nyomda számára könyvfedeleket s kis plakátokat készítenek. A *Studio* évkönyvpályázatát megnyeri (megjelent annak idején a Magyar Iparművészet-ben). A *Studio* egyéb munkákat is megvásárol s a főszerkesztő Holme beajánlja *Grant-Richards*-hoz — egyike a legnagyobb könyvkiadóknak. *Pogány Willy* vel közösen plakátokat csinálnak s egy *Turbayne* nevű híres betűíróhoz s könyvcsinálóhoz út. Gyorsan és sokat dolgozik s a betűírás igazi mesterségét, a könyvkötést, aranyverést s mindent, ami a könyvvel összefügg, ezekben a műhelyekben tanulja meg, természetesen ismét a maga hihetetlen vilámszerű felfogóképességével, mely csak félig áll tanulásból, mert nagyobbrészt bámulatos intuíció s rögtöní eredeti alkotási képességben nyilvánul. *Nightingale*-nek iskolájába jár, *Fisher Unwin*-nek könyveket, üzleti katalógusokat csinál, s rajzol egy kiáltványt, mely a spanyol király világhírsége alkalmából készül. *Liberty*-nek selyem- s szövetmintákat rajzol. Angliai munkáin — bár ott csakis saját tradicionális stílusú dolgokat fogadnak el — mégis érezhetők már hazáról hozott, magyaros hatások, emlékei az otthoni tapasztalatoknak, feldolgozásai gyerekkorának. De ezeknek teljes kialakulására néhány esztendő még várni kell.

Londonból hazatérve, 1907 elején vidám intermezzo az akácfa-utcai közös műterem sokadmagával, többek közt e sorok írójával is. Ez év nyarán közreműködik a Feszy Árpád rendezte *Majális* díszítésén a városligeti tapon. Pontonokon reklámépítés. Összel már *Berlinben* van. Ott hamarosan sok munkája akad, pályázatokat nyer, *G. Grote*-nak dolgozik. Díszíti *Bode* könyvét, „*Goethes Leben im Garten am Stern*” címűt, megcsinálja a *Grosse Kunstausstellung* katalógusát — ezen még érezhető az angol iskola, — de már magyar emlékekkel. Áruházaknak és lipcei nyomdáknak dolgozik. Jár színházakba, Reinhardt-hoz s barátságáa Lengyel Menyhérttel s Bíró Lajossal érdeklődését a színpadi dekoráció felé vonja. Ennek akkori modern mesterei Berlinben Walser és Stern. *Orlik*-nál jelentkezik tanulni, ki az iparművészet tanára. Munkái láttán ez kineveti e szándékát, hiszen inkább segédtanárjával venné őt, ha nem volna idegen. A *Friedrich-Museum Mantegna-i, Luca Signorelli*-jei, az iparművészeti Múzeum nagyszerű gobelinjei s száz és száz remekműven csiszolja, jobban mondva gazdagítja ízlését, lelkesedik a *Marées* összegyűjtött művein s most ismét felébred nosztalgiaja a piktúra iránt. 1909 nyarán minden kitűnően kifejlesztett és felépített munkakörét otthagyja Berlinben s

Nagybányára megy. De volt egy másik ok is, miért hazavágyódik. Ignotus hívja, hogy vegye át a *Nyugat*-könyvek művészi díszítését, könyvnyomdai rendezését. Ezekkel már Berlinben is kezdett foglalkozni (Vérsi József *Jung-Ungarn* cimlappját is ekkor tervezi). A *Nyugat* könyvek (Móricz: Hét krajcár, Kemény: Lamentációk, a *Nyugat* fedele), az *Ady* könyvek fedelei, melyeket a költővel való személyes megtárgyalás után csinál, már magyaros motívumokban gazdagok. Amikor ezek a színes, virágos fedelek a pesti könyvkereskedések kirakataiban megjelennek, — ez új hang az addigi magyar iparművészet s művészi díszítésben. *Irott* betűt itt alig ismertek, ennek a hazaplántálása egyik nagy érdeme. De nem idegent hozott, mert magyar szellemben alakítja őket.

Nagybányán e nyáron Iványi-Grünwald Bélával s egy kecskeméti barátjával, Tóth Kálmánnal (ki azután Kada Elekkel, a város kitűnő polgármesterével közvetítette a gondolatot) az alapítandó Kecskeméti Művésztelep idejéig került fel és ez nemcsak a teljesülés stádiumába lép. Falusban már régen életre keltek ezek a nagy koncepciók, egy modern magyar *Werkstatt* idejéig, esetleg művésztelep keretein belül. Egy év alatt felépültek a telep műtermei (Janszky és Szivessy építészek munkái Falus idejével kapcsolatban), működött az átszervezett kecskeméti szőnyegszövő, Falus tervei szerint szőtt magyar szőnyegeivel, magyar gyapjúból ősi névenyi színekkel. A kereskedelmi miniszter ösztöndíjjával az angol és német luxusszővőgyárakban tanulmányoz s ehhez neki nem volt hosszú időre szüksége. Örök kár, hogy a viszonyok nem engedték meg, hogy e szövőműhely úgy alakuljon ki, mint ahogy tervezve volt. Még mielőtt a művésztelep felépült, már lenn dolgoznak a művészek, egyelőre a városban. Falus intézi az akkoriban meginduló *Az Ért* művészeti formáját, tipografiáját. Ebben az időben (1910) tervezi meg *Lengyel Menyhért* *Taifun*-jának színpadát s ezzel a nagyszerű alkotással rést vág az addigi magyar színpaddíszítés módszerein. Ezután jó ideig a Vígyszínház díszlettervezője. A *Nyugat* *Csokonai „Karnyóné”-ját* adja elő matinéjain Falus díszleteivel, majd *Molnár Ferenc* *Testőrnének* színpada, kosztümje, világítása s teljes technikai beállítása készül az ő tervei nyomán. Továbbá *Lengyel Profétája* s egy *Lehár* operett (utóbbi díszleteit, valamint a *Taifun*-ét külföldre is megvették). Falus színpadjainak egészen sajátos stílusa van. Amellett, hogy naturalistikusabb hatásúak, mint az addigi ilyen dolgok, erőteljes színességükkel, a dekoratív elemeknek kidomborításával, az arányok színpadszerű mérlegeltségével rendkívül hatást keltszik s művészek — nem is sorolhatók be a stilizált vagy naturalista csoportba, — egyéni elképzelések művészi

FALUS ELEK: A PAPAGÁLY MULATO

FALUS ELEK: INTERIEUR

FALUS ELEK: INTERIEUR

FALUS ELEK: K. S. OR VILLÁJA

eredményei, melyeket rendkívül színpadi érzék erősít; az igazi talentumoknak megnevezhetetlen s szavakkal kielemezhetetlen bája és varázsa van bennük.

Dekoratív festésdíszítő munkáinak értékes eredményei voltak a kecskeméti kaszinó dísztermének kifestése a legzsdagab magyar motívumokkal s ehhez némileg hasonlóan *Az Est* régi kiadódhivatalának berendezése. Ebben a rendkívül termékeny munkaidejében betűplakátok, könyvdíszek is bőven teremttek. A színpad és a belső festés logikusan magával hozta azt is, hogy belső berendezés, bútortervezés és építés terére is kiterjessze az érdeklődését.

De nem szabad figyelmen kívül hagynunk e sokféle művészi munkának egy velejáróját, hol Falus Eleknek rendkívüli tehetsége a *művészi propaganda* körül érvényesült. Mert ha oly sokat is dolgozott, hogy tiszser annyi kéznek is elég lett volna, a leghetőségesebb rábeszélés, a meggyőző magyarázás, tanítás kitünő képességével a művészi közélet jó és modern mederbe való sodrását erősen elősegítette. A Japán művészasztalának akkori hőskorában, amikor a művészpólitikai hullámok a legmagasabbra emelkedtek, Falus egyik előharcosa az ifjúságnak. Úszóne, mely arra hajtotta, hogy a tehetséget minden időben pártolja, — igen sok jeles fiatal, de nálánál idősebb művészeknek is szolgálatába állott, hogy azok érvényesülési útját egyenesse. Eszesége, hozzáértése s szinte szugesztív ereje kitünő eredményeket hozott. Jó hatása kiterjedt a művészi kritika jó irányba való irányításra, tanítói és felvilágosító törekvései nem maradtak e téren hatástalannak. Eppen úgy, ahogy a nyugati művészeti törekvések jó hatásait plántálja a díszítő művészet hazai termékeire, a művészből s modern, jó értelemben haladó kritikát is elősegíti olyan kitünő magyarázó venával, mely pártját ritkítja. Falus Elek magyar díszítési módját, ebben a szellemben álló művészetét Lechner Ödön a magyar építőművészi törekvések legszeneálisabb képviselője is nagyra becsülte és szerette. Mikor Kecskemétre látogatott Kada meghívására, hogy a Rákóczi-torony tervét elkészítse, szeretettel szemlélte azt a magyaros művészi kultúrmunkát, mely ott indult s melynek első alapjait másfél évtizeddel előbb a remek város háza építésével éppen ő rakta le.

1912-ben készült Ernst Lajos múzeuma és kiállítási helyisége a Nagymező-utcában. Ennek az intézménynek a modern magyar művészet szempontjából való fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Egészen stilszerű, hogy belső kiképzése és díszítése, a kiállítások plakátjai, meghívói Falus magyar stílus tervezése nyomain készültek, ezzel indultak. 1913 őszén tanulmányútra indul Olasz-

országba s a Rivierán ismét Gsszekeiről a Pesten is vendégszerepelt nagyhírű orosz balett művészi vezetőségével, Bolm és Fokin látták terveit és skicceit s tárgyalások folytak 1914-ben egy magyar balett megalkotása ügyében, érintkezésbe kerül *Paul Follot*-val, a nagyhírű francia iparművészlet, ott nagy lakásberendezési tervezési áramlatba való bekapcsolódásáról csak szó, — hazajön likvidálni, hogy külföldön telepedjék le — de e tervében megakadályozza a háború.

A háború alatt s utána ideháza rengeteg munka készült. A *Beltársai Színház* belső munkája (1915), a *Latzkó* lakás, a Tárnok-utcai *Harvany* palota restaurálása s toldalék építése (1917—18) *Miklós Andor* tahiótfalusi népies, romantikus építkezése, *Bun* nyaraló, *Wolfner* villa, a *Papagáj* mulató (az Erzsébet-körúton) különös vidám magyaros rokokó stílusban, a *Gschwinde* kastély (magyar-Velence) berendezése, *Popper*, *Agoston*, *Lengyel*, *Herz*, *Rapoch* lakások berendezési csupán egész hiányos felsorolási annak a rengeteg munkának, mely az utolsó esztendőkhöz készült. Sok a háztervezés is. Mindezek nem tárgyalhatók itt részleteikben — elég, ha megemlítjük, hogy bár e bútorok, interieurök nem egy stílusban reprezentálódnak, mindegyik magán viseli a Falus ízlésének és egyéni stílusának szellemét, mely az összhatásban, a minden egyes darab arányainak, formájának együttes harmóniáját tükrözi. Nincsen stílus a klasszikustól az újítargyiasáig, mely ezen az egyéni temperamentumon átszűrődve ne adná vissza a mai ember szépség és harmónia ideálját. Végül meg kell emlékeznünk rendkívül érdemes munkájáról — az *iparos nevelésről* is, mely velejárója volt minden ténykedésének, melyet csak vázlatosan tudunk felsorolni. Azáltal, hogy megtanította új technikára s főleg jó ízlésre s a mesterségnek művészire való fokozására a segédeit — új egzisztenciákat is teremtett.

Ha már most összegezzük ezt a nagy vonalban felidézett munkásságot, ha egy kifejezésbe akarnók sűríteni, amit itt Falus Elekről, munkáiról, törekvéseiről, művészetéről leírunk, mely azonban nem marad mögöttes az iparművészetnek, építészetnek, festőnek, grafikusnak, dekoratőrnek, — mert az amellet, hogy mindezeket magában foglalja — azok fölött mint egységes valami lebeg, az az *ízlésmester* megjelölése. Ez magában foglalja a tanításokat, hatásokat, a művészi szép irányba erjesztő, s magát az embert is, kinek minden cselekedete, beszéde, lelkesedése s lelkesítése tulajdonképpen elválaszthatatlan mindattól, amit leg többször teljes sikerrel létrehozott, de természetesen igen sokszor éppen csak jelzett, indikált vagy tervezett.

HERMAN LIPOT

FALUS ELEK: MIKLOS ANDOR OR WEEKEND-HAZA TAHITÖTFALUBAN

LIRAI ARCKÉPVÁZLAT FALUS ELEKRŐL

Már a külseje is elárulja, hogy nem mindennapi ember. Nem azért, mert nagyon magas, majdnem két méter, hanem azért inkább, mert rendkívüli magassága fel nem tűnik, nem válik nyomasztóvá, beteges rendellenességgé és komikusá. Modorának nyájassága és előzékeny kedvessége eltünteti a távolságot az én alacsonyúságom és az ő magassága között, s megszabadít attól a rossz érzéstől, hogy most egy humoros pár vagyunk a nézők számára. Fejének alakja, arcának megmintázása, zöldsbarnás színe és berendezése a különösen szabott négy érzékszervvel: alighanem izgalomba hozta volna Greco palettáján a színeket s kezében az ecseteket. Ahogy az ember a fizikumát használja, abból egyéniségének ritmusa keletkezik, ezek a kicsiny, állandó mozgások (karral, kézzel, ujjakkal, vállal, lábbal sőt az arcvonásokkal) látható rajzát adják a láthatatlan jellemnek, vérmérsékletnek és elmunkának. Magasságának nagy testi előnyét nem használja fel, tökéletesen száműzte beszédéből az erős gesztust, a hatásos játékokat a hosszú karral, nagy kézfejjel. Nincs szüksége erőszakos mozdulatra, hogy súlya legyen annak, amit mond és hatást keltsen beszéde. Bizonyos vagyok abban, hogy ha a párisi Ritz éttermébe három pesti bankvezérrel egyidőben lépne be, az üzletvezető először öhozza sietne, mert gazdagabb és előkelőbb embernek tartaná azoknál. Ha érdem, hogy valaki jól tud felöltözni (s az ő foglalkozásánál ez kétségtelenül fontos szempont), akkor azt sem szabad elhallgatni, ha Falus Elekről beszélünk, hogy milyen férfias egyszerűséggel, milyen véletlennek ható választékosan öltözködik. Soha nem divatos ruhájának sem színe, sem anyaga, sem szabása. Mennyire más ez, mint a drága eleganciájukkal feltűnni vágyó különcöknek kínosan kiagyalt és mindig nevelésesen izléstelen „egyéni” öltözködése.

Végiglétem vele félévig egy házépítés hadjáratát és kálváriáját. Olyan viszonyba kerültem legjobb barátommal, amely engem szigorú megrendelővé változtatott, akinek ridegen kell ragaszkodnia határnapokhoz, minőséghez, gyakorlati szempontokhoz és kö-

vetelni a tervező részéről olyan nagymértékű takarékoságot, amely arányban legyen az én tőkém csekélységével. Szép feladat volt Falusnak, hogy egy ház építését bíztam rá, de milyen pech, hogy szegény embertől kis épületre kapta a megbízást. És itt mutatta aztán meg, hogy mire képes az, aki igazán érti a mesterségét és szereti azt a tárgyat, amelyet alkot! Hogyan tudta ő az egyszerű földszintes budai házat folyton díszíteni és szépíteni anélkül, hogy díszítéseket rakott volna rá! A vonalak és az arányok kémia-jával, a színek harmonizálásával, a ház belsőjének olyan berendezésével, hogy abban a kényelem és a lakályosság legyen a fő, hogy minden vonal, minden sarok logikus, művészi és célszerű legyen. Láttam barátomat valóságos elmerülni ennek a munkának művészi és közművesi problémáiba. Az az ember, akinek pontosságáról nem egy ízetlen viccet hallottam, az építkezés ideje alatt egyetlen terminust el nem mulasztott, egyetlen fillér túlkiadást nem okozott és a munkát, nem napra, hanem órára pontosan befejezte. Minthogy ezek a sorok egészen líraiak, ide lehet írnom, hogy Falusval hosszú barátságomnak ez volt legnagyobb öröme, mert igazolta beléje helyezett korlátlan bizalmamnak teljes jogosságát.

Ezekben a kis jegyzetekben nem vagyok vele elfogulatlan, de minden igyekezetem az, hogy igazságos legyek. Az elfogultság szépítő túlzásaira ezekben a jegyzeteknek hőse nem szorul rá. Baráti viszonyunk egyáltalán nem befolyásol véleményem kifejezésében. Nem azért dicsekszem, mert barátom, hanem azért barátkozom vele, mert nagyrabecsülöm. Szeretem hallgatni pontosan mért szöbőséggel arányosan adagolt beszédét. A lényegre tapintó véleményét. Rokonszenvesek a túlzásai és elfogultságai. És igazságtalanságai is, amelyek mellett szenvedélyesen kitart. Az igazság mellett azonban olyan szerető hűséggel áll őrt, mint egy apostol. Az a gyengédség és bódolat, ahogy Lechner Udönrtől tud beszélni, az a hang és az az érzés mélyebből jön minden fűdi szeretetnél. Általában hogy tud élvezni, becsülni és dicsélni embereket, meg műveket. Óriási élvezőképpesség él benne

és ez a tulajdonsága megszámlálhatatlan sokoldalú. A legkisebb virágtól a leghatalmasabb természeti jelenségig, valami apró de tökéletes asztalosmunkától, vagy művészi kovácslástól, jó ételtől, finom gyümölcstől a legnagyobb festői, szobrászi, építész remekműg minden szenvedélyesen érdekli, mindennek szépségét érti, mindazt mérni és magyarázni tudja. Ezer és ezer adattal van tele a feje. Korokra, stílusokra, művészekre, egzotikumokra, művészetekre és műtárgyakra vonatkozó adatokat őriztet meg csodálatos emlékezőtehetsége. De ez nem az a lexikális, fitogtató, adathadaró műveltség, amellyel oly gyakran találkozunk és amit oly jogosan utálunk. Falus vérének, agyának, lelkének része lett az, amit tapasztalat útján tanult meg. Mert ennyire és így sem a könyv, sem az iskola nem tud megtanítani. Csodálatos tudást tapasztalt össze. Épületekről úgy tud beszélni, hogy azoknak legkisebb részleteit is felsorolja s az építész zsenialitását olyan adatokkal bizonyítja, amelyeket más észre sem vesz és méltányolni képtelen, de azonnal világos lesz előtűnk minden, ha Falus beszél róla. Hihetetlen, milyen nagyszerű tanítómester!

Szeretek avval mérni művészt, hogy mennyire tud örülni pályatársa munkájának. Falus ebben is rendkívüli. Boldog, ha szép új házat, vagy egy új házon egy szép részletet talál. Hányszor telefonált rám, hogy el akar vinni egy új villához, mert meg akarja mutatni, hogy milyen szép a teteje vagy az udvara, hogy milyen kedvességek vannak rajta. Azt hiszem, hogy egy Hamburger nevű építész valóban igen szép új villáját mutogatta a minap olyan nagystílű önzetlenséggel, olyan salaktalan örömmel, annyi izgalommal, oly mozgalmas lele-

ménnyel, hogy mennél több szépet fedezzen fel a más munkáján, hogy ekkor lehetetlen volt fel nem fedezni barátomban az igazi lelki nemességet és kristályba csiszolt előkelőséget. Az ilyen embernek aztán szabad kritizálni, akár ócsárolni is, mert bizonyos, hogy nem irigység vagy féltékenység, hanem becületlen művészi meggyőződés beszél belőle.

Ha azt nézem, hogy mit csinál s ha ezt ahhoz mérem, hogy mi telt volna tőle, akkor fájdalomosan passzív mérleget kapok. Anélkül, hogy egymáshoz mérni akarnám őket, nem lehet észre nem venni a sorsközösséget Lechnerrel és mindazokkal, akik nem mondhatták el azt, amit akartak és tudtak volna. Falusnak is kicsinyes és műveletlen szépségekkel kell harcolnia s küzdeni, hogy az, aki pénzének gögös magasságából rosszat és rosszul rendel, valami keveset abból is kapjon, amit Falus jónak és szépnek tart. Végre is abból él, hogy meggazdagodott és legtöbbször csúnya kispolgároknak szép lakásokat rendez be. Ritka alkalom, amikor egyformán örülhet a megrendelőnek és a megrendelésnek. Nem lehet megelégedve ilyen sorsral az, aki még gyermekkorában nevet csinált magának Londonban, akit mint fiatallembert csábítottak Párisba s akit megbecsültek Németországban. De a művész nem igen lehet megelégedett. Vagy a viszonyokkal, vagy önmagával kell elégedetlenkednie. Vagy mind a kettővel. Tudom, hogy Falus az utóbbi fajtaéhoz tartozik és nem az öngratulálók táborához. És ha már így kezdte s máig így folytatta, maradjon meg végig ilyennek. Szenvedés nélkül nincs igazi művész és mindenki ott aratja le a szenvédést, ahová neki a sorsa elvetette. Ő így és itt szenved meg azért, mert tud és mer és akar művész maradni.

KEMÉNY SIMON

EGY FESTŐ ÚTIJEGYZETEIBŐL

Trieszt, 1 óra reggel.

A hajóm még mozdulatlanul áll. Telve vagyok úti készüléggel, türelmetlenséggel. Lassan, halkán, a hajótest legmélyén verni kezd a gép szíve. Erősbődők zakatolás, rezgés, majd csobogás. Elindultunk. A kikötő száz szavú, sötétkék mélyéből gyorsan tempóban siklunk a szabad tenger felé.

Édes szédület fog el. Az egyedüllet boldogsága, az eljövendő élvezetek várása végigbizserg rajtam. Hirtelen lehull rólam minden nehézség, terhes burokként széjjelmállik mindaz, mi eddig lekötött, lefogott. Veszélyes, részegítő szabadságérzet lesz úrrá felettem. Izzóan várom a holnapot.

Kabinablakom ólomkarikája északian szürke reggelt övez körül. Jobboldalon az olasz part sziklás egyformasága húzódik el, balra a végtelen felhőfüggönyig nyugtalan, ólomszínű tenger háborog. Széltében, hosszán sehol sem látni hajót. Fehér habfodor a szirtek peremén és a komor távolban szélmozgatta vizek ferde dombjai, váltakozó hegyei, völgyei. Később nyájasabbra enyhül az idő. Az ég halványzöldje lassan mélyül kékké. Bari. Brindisi. Itt már előre érzem Afrikát. A föld sárga és piros, kiaszott és mégis ragyogó. Lapos, fehér házak, sötétbőrű, méltóságos tartású emberek. Ezek már más földrészei. Hajóm hosszan időzik Brindisi előtt. Ezerkésztás kecskét szállítanak a fedélzetre. Emelődarukon, szédítő magasságból eresztik le négyesével a hajóüregbe. Egyetlenegy szakadt csak le a fekete habokba. Sokáig hallom halálra vált bégetését.

Korfu szilhuettje lassan marad el mögöttünk. Albánia szegényszínű hegyeit balkézre hagyjuk és feltáruk előtünk a görög szigetvilág. Kék üvegéből fujt, szagototot peremű szigetecske közeledik. Utána másik. Paxos és Antipaxos. Távolabb, a reggel rőt fényében az Acheron kapuja, az alvilág bejárata, az ókor réme. Két vörös mészsziikla között komor boltozatba vesznek a hullámok. Ahítatos borzalom fog el. Az istenek, a félistenek szent vizein utazom. Itt vívták az actiumi csatát. Amott ugrott a habokba Sappho. Szigetek jönnek felénk, szigetek távolodnak tőlünk. A kéksziirke minden árnyalatában pompázó szigetek. Mintha valamennyi lakatlan és lakhatatlan lenne. Amióta az istenek el-

költöztek innen, kihalt minden növényzet itt, kiapadtak forrásaik. Földöntúli méltóságban örök álmutak alusszák az istenek szigetei.

Ithaka pompás partjai is magánosan mozdulatlanok. Mintha teljes feledésbe merültek volna vad és heroikus szakadékaik. A hajnali köd füstölög belőlük. Fenn, magasan, a sziget legmagasabb ormánák ezüstösen lassan, lassan, óvatos kecsességgel rózsaszínű csillám jelenik meg. Homeros rózsaujú hajnala végigbizserg a hegyek vonalán. Barbár szemem csodálkozva nyílnak a klasszikus hajnal soha nem sejtett színharmóniájára. A melodikus táj kimondhatatlanul szelíd és méltóságos vonalait mintha művészkéz alkotta volna. Mintha ez az emberfeletti kéz siklott volna el a hegyek fölött, letempítva minden keménységet. Felsősegen nyugtató itt a nyugalom. Isteni gesztusokhoz szokott, isteni gesztusoktól alkotva minden. Feleslegmentes.

Lepanto. Patras. Mindjobban távolodnak a szigetcsoportok. Széles tengerből kétkéj haladunk szinte mozdulatlan könnyedséggel. Előttünk felragyog a Parnassus hóféhérsége és szívünk keresi Delphit a távol puha szürkeségében. Hűvös, havas levegőt hoz a tengeri szellő, a Parnasszus mögött hófedte heglánc tűnik fel heroikus távlatban. Este-felé szűkül körülöttünk az öböl. Hajónk parthoz közeledik. Mintha a hegyeknek akarna nekimenni. A közeli dombról félős zöld fény csillámlik felénk. Hirtelen fekete falak között fények sora tárul fel. A Chirintosi csatornához értünk.

Lassan siklik hajónk, óvatosan. Valószínűtlenül szűk, folyosószerű csatorna mélyén haladunk. Mindig magasabbra nőnek a barna löszfalak hajónk két oldalán. Síri levegő van ideleln, a szakadékok mélyén. Gépünk is mintha visszatartaná lélekzetét. Vasuti híd fekete váza marad el fejjünk fölött. Márcsak vékony sávja látszik az éjszakai éjnek. Ennek a könnyelműen szűk emberi alkotásnak síri csendje a lelkekre nehezül. De már lanyhul a levegő. A vontatóbárka elkanyarodik. A csatorna megkönnyebbülve torkollik egy tengeröblöbe. Ujra hajnalodik. Az Aegeis rőt párájából gömbölyű szigetek bukkannak fel. Sirályok szeldek az ég szürke-rózsaszínjét. Szédítő gyorsasággal vál-

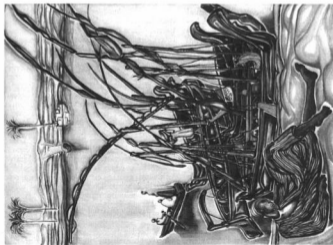
GRÓF BATTHYÁNY GYULA: ATHÉNI LIGET
Gróf Bethlen Andrásné tulajdona

GRÓF BATTHYÁNY GYULA: BAZAR (Ciprus)
Halmi Miklós úr tulajdona

GRÓF BATTYÁNY GYULA: KAIROI EGYETEM
Béla Ullmann György ír rajzólója

GRÓF BATTYÁNY GYULA: A NILUS PARTJA
Rajna Sándor ír rajzólója

taokoznak a habok színei — sötétzöld, kék, indigó, rozsdaveres rózsaszín, arany — és hirtelen mint káprázatos tűzmadár, a vizekből felmerül a nap. Pár pillanat alatt áttüzezt mindent, a szigetek áttetsző szívárványából izzó aranyá válnak, a tenger olvasztott rézzé. Körülöttünk sűrűsödik a szigetek csoportja: lakatlannak látszik, alacsony fenyőcszerjéktől feketén pontozott valamennyi. A vízfelület népesedni kezd. Hegyesorrú, lompos halászbárkák himbálózhatnak a reggeli ragyogásban, apró otromba gőzhajók szuszognak a szigetek között. Örömtelen és fakó terpeszkedésben Salamis marad el mellettünk és Íme, Aegina mellett elkanyarodva, szemünk elé tűnik, távoli aranyfelhőbe burkolva a szent Acropolis.

Füst, zászlók, árbócok tengere mögött Pyreus kikötője. Fehér és szürke meredek hadihajók, potrohos óriás kereskedelmi hajók, sokemeletes turistagözösök sorfala között jelentéktelenné zsugorodva halad hajócskánk. Számátalan gőzös körülöttünk. Számátalan gőzös indul, érkezik, nyel el rakományokat, köpdős vizet. Daruk zörögnek, vitorlások rajai rácozzák el a kikötőt. Végre irizáló olajfoltos vizen a mi hajónk is megáll. Nyikorog a vasmacska: Athénbe érkezünk.

Szenvedélyes lárna, hadonászó barna kezék. A déltengeri kikötő hagyományos „utolsó ítélet” hangulata. Az első kábulat után sóvár kíváncsisággal nézek körül: hol hát e klasszikus föld klasszikus arcú lakója? Sehoh. Pizse orrok, ferdevágású apró szemek. Archaikus szájak, Pheidiasi oválnak semmi nyoma. És hiába kutattam athéni tartózkodásom alatt a klasszikus szépségűdel után: annak sehoh legkisebb nyomát sem leltem. Miss Graeciától kezdve a Peloponnészus tengeres talpas palikárájig sehoh egy vonást nem találtam a sokszor mecsodált görög szoborszépségből. Alcibiades és Aspasia utóda minden fajtság nélküli, legjobb esetben semmit mondó arcúak. Ha ezt így mondom, még udvarias is vagyok. Első görög utam megtanított arra, hogy Athén első látásra csalódást okoz. Még az Acropolis hatását is lerontja a köréje halmozott modern város. Mert Athén kijózanítóan, fájdalmasan modern. Mai képén több nyoma van a Witelshachoknak, mint Periklesnek. Utcái heroikus neveket viselnek, istenek, hősök neve, de ennek dacára nem egyebek pálmákkal szegélyezett Rathaus-Platzok és Bahnhof-Strasséknál. Hellasba plántált fiók-München, nemes márványanyagból formált bajor metropolis. Az utcák lármás zürzavara sem képes keleties vonást kölcsönözni nyílegyenes unalmuknak, mert az utca népe fakó és rongyos, micisipkát viselt és sweatert. Egy leromlott Albertfalva, vagy Újpest proletariátusa. Csak a fülsiketítő, agybénító lárna orientális. És a kövezet. Meg a nyil-

vános épületek kétségbejött állapota. Nemzeti viseletet egyedül az ezronok, a volt királyi gárdeazred katonái viselnek. Ezek büszkén járják a szabadsághős őseik ezerráncú fehérenemű szoknyájában, a fustanelában. Bajuszos ballerínák.

Útban Kréta felé. Az athéni portól égő szemeim hálásan pihennek a tenger nyugtató zöldjén. Kis- és nagy szigetek, mint fürdő óriás oroszlánok. Kiegett, kiaszott valamennyi, a száraz folyammédrek barázdák arany testükön. Amint Kréta felé tartunk, erősödik a tenger tarajos háborgása. Kandia kikötőjét nem is tudjuk megközelíteni. Hullámvásut pályát fut csónakunk, amíg végre kétezeréves őrtornyok között csendes vizekbe érünk. Óriám számlálják, így körül se nézek a selyemcukorszínű házacsok között, csak sietek Minos király nemrég napfényre hozott palotájába. Ami élem táruul oly idegenszerű, olyan előre nem látott, hogy szinte bosszankodom. Hamarosan nem tudom, mit gondoljak, hová rakta-rozzam el ezt az archaeologiai kalandot? Háromezeréves kultúra, mely szinte nőiesen túlfinomult, nem hasonlít semmi eddig ismert ókori kultúrához. Egy emberfaj, melynek létezése eddig csak véres mythosokból volt ismeretes, mely nem egyiptomi, nem ázsiai, de legfőképpen nem görög, szől itt hozzánk üdészínű falstéményekről, fölényes technikájú domborművekről. Hölgyek ülnek a löversenytéren. Igenis a löversenytéren. A háttérben előzők lovak. A hölgyek napernyőt, legyezőt tartanak félszetyűs kezükkel, sarkos cipőjük, százfodros toilette-jeik a mi nyolcvanas éveink túlszófolt cicomáját jelentik meg. Loknis-vuklis, agyongördörített fejcsékek semmi rokonságban sincsenek más ókori fajok szépeivel. Mandulavágású szemek, hetyke kis pizse orr, hegyes szellemes vágású az álluk. Komplikált szépítőszerreiknek egész arzenálját láttam az imént. Hogy nemcsak kacérek és raffináltak, de hatalmasak is lehetnek, azt abból látni, hogy szobor, kép, egyaránt csak őket örökíti meg, őket dicsőíti. Még az apró fehér bikákkal kacérkodó, fehértestű legények is, közelebbi látásra, nők. A legszébb, legtükrösebb technikájú képen a pávatoll koronázta ifjút „Főpap király”-nak hívták eddig, de a legújabb szakértői vélemény szerint ez is nő, háromezeréves travesti, Marlene Dietrich egy korai előhírnöke. A minoita művészet, ha nagyrítán férfiakra ábrázolt, úgy azok mindenkor csak gyermekifjak. Érett férfinak, fűrtös szakállú agastyánnak se híre, se hamva. Kréta boldog női neme valami véresen erotikus matriarchatus törvényei szerint talán leöldöste a vénülő férfit?

Alexandriáig kétnapi hajóút. Saját yacht-omon képzelhetném magam. A hajó farán

elhelyezett kecskéket leszámítva, korlátlan egyeduralkodója, egyedüli dédelgetett utasa vagyok a „Città di Bari”-nak. Ha megelégetem az egyedülletet, úgy a hajó stewardjai és szobalányaival társalgok. Gündörök, olaszok, közlékenyek. Mindegyiknek ismerem már családi viszonyait, szerelmét.

A hajó orrán állva várom Afrika partjainak jöttét. Az égbolt sötét indigó, már szinte fekete, árnyalat nélkül kékségben borul a láthatárra. A tenger színe valamivel világosabb. Most vékony, sárga sáv merészkedik a levegő és víz két bősé közé közé. Szélesedik, partvonallá alakul. De csak mire közvetlen Alexandria elé érek, emelkednek ki gyárkémények és minaretek a párából. Afrika készületlenül, hatástalanul torpan elénk.

Alexandriától Cairói gyári ruhás európai vonaton utazom. Gyékényfonással bélelt fehér carjai szélesebbek, szellősebbek, mint a mieink. Emeltes fezz-je alatt vigyorgó zöldsbőrű kis néger ötpercenként porolja le rólam a sivatag porát.

Utunk a Delta vidéke. Nedvességtől szaturált haragoszöld földek, melyeket párhuzamos barna sávokban szelnek át csatornák és töltések. A töltéseken libasorban tevők és számarakból vegyes láncban, a régi egyiptomi domborművek menetei haladnak. A férfiak világos, a nők sötét ingeik ritmusában. Mintha tájkép és emberek évezredes tradíció vasakaratóból léteznének. Sehoh semmi, amit az egyiptomi templomok párkányain, a múmiák fatestén ábrázolva ne látnunk volna. A fellahok falvai is kétezerévesek. Kézszel formált agyagból gyúrt gúlák és kúpok egymásra biggyesztett tömege. Nilus-agyagból alakított méhkasok és fecskefészkek konglomerátuma, komor és szegényes, de telve idegenszerű bájjal.

A sáros zebra-tájkép lassan és fájdalmasan európai színezetű épületekkel éktelen. Angol reklámtáblák, gyártelepek, bérkaszárnnyak, majd hirtelen, váratlanul az El-Mokattam hegység előterében Cairo tárul elénk. Mintha gyöngyházakagyló irizáló belsejében látnók meg. Mintha csak egy város délibábo képe lenne, annyira irrealis szépségű első megjelenése. Sajnos, a tünde látomány rövid életű és förtelmes neo-mór pályaudvar előt, még a budapestieknél is csunyább khedive-szobrok között szállunk a hotel-omnibuszba.

Telihold a Sphinx felett. A csoda nőstény tömpe profilján évezredek lesik az örök titkot. Széles, őrönten udvarias mosolyán mintha az önelgyőzés, az önfegyelem kővémeredt konvencionálisát sejtjen? A keeppsmiling örömtelen, de mindenkifölött szükségés, emberfölötti és legemberibb erőeszítését jelenti meg előttem ez a sokra használt és sokat elhasznált Sphinx. Nálánál sokkal sejtlemesebb, érdekesítőbb a lábainál ciprelő sivatagi teledhasáj. Portkavaró

fehéringesek ezrei haladnak hangtalan talpással a cairói úton. Mind egy irányban menetelnek a sivatag felé. Kézilámpák, üvegburkos gyertyák Jánosbogar rajai tündeznek elő a homokbuckák közül. Rekedtes arab gajdolás, idegenszerű, idegesiklandó fahangszerek szava hangzik a barna homokdombok hajlásaiban. Itt ma éjjel titokzatos ünnepet ülnek, kéjesen, véres orgiák felé menetel a sok fehéringes kísértet. Valami nagy keleti ceremónia készül a csillagok ezrei alatt. Elfogódott kérdésemre vezetőm kicsinylőleg int: Teli hold, ilyenkor a város népe kijön éjszakázni. Ez nem ünnep, de ha parancsolom és főleg, ha megfizetem, amott a Sphinx fara melletti sátorban rendezhetnek számomra külön ünnepséget, a legkényesebb izlésnek megfelelő. Inkább visszatérek Cairóba, hosszú még az éjszaka, elnézek a hírhedt halpiacra. Vezetőm elköszön. O csak a sivatag örömei között kalauzol, a városi éjszaka titkait egy sakálfülvő kis gonosztevő fogja előttem feltárni. Balszemét kirágta a rossz seb, libagégés nyakát minduntalan forgatja, mintha üldözőktől tartana. Az Ezlekieh kertnél kezdjük sétánkat. Az első utcák európai arkádjai alatt villanyfény, szabadságos angol katonáktól hangos bárók, dohányboltok, csak amikor az utcák szűkülni kezdenek, változik át az internacionális éjjeli élet keleti infernóvá. Mert Dante poklához hasonló sikátorokba kerülünk. Nappali fényben úszó, kirakatszerű nyílásokban sorfalat állnak Astarte papnői. Bőrük a tejeskávétól a csokoládéig, a barna minden árnyalatában. Vadul felbodrozott hajú pogány bálványokhoz hasonlatosak. Legnagyobb részük fiatal, talán gyermek még, keszeg vékony kis ébenfa-festükön színes selyemingecske, folyton hadonászó karjaikon perecek sora csőrömpöl. Állandóan viszta, öröten forgó szemekkel vesznek körül, madárnyelven inzultusokat (avagy talán becőzöveket?) sikítanak arcomba. Apró majomkezek tapadnak ruhámhoz, hennától véres körmecekék szaladását érzem remült testemen. Csörtetek tovább. Mind eszeveszettebb, féktelenebb a körülöttem viháncoló maenadok csoportja. Ragadozó fogsorok csattognak arcom előtt, vörösen izzó duzzadt ajkák, mind megannyi bíboran csurgó, rothadó gyümölcs. Es hogy a fekete boszorkánytánc még idegtépőbb legyen, mindenfelé grammofonok kísérteties gajdolozása. Végre lerázom a reámtapadó fúriák fűrtjét, sötétebb, csendesebb sikátorba vetem magam. Itt némán, alázattal fátyolos fellah nők állnak sorfalat. Némelyiknek apró gyermek gubbaszt a vállán. Néha az egyik félrehúzza a két fátylat barna kebléről. Hogy gyermekét táplálja, avagy a vevőt csalogassa?

A Suez-csatorna mentén halad bősé melegtől tikkadt vonatunk. A fehér fülkékben

útítársaim hűtötet múmiasoportja. Jobbra tőlünk a csatorna pihen acéllá izzott, alig cseppfolyós részfelületével, balra a láthatár izzó kőhőjág sivatag vidék. Csak az égbolt indigója él, uralkodik. Minden más, táj és ember vázáa aszva, hanyat fekke liheg. Port Saidba érve, öntudatom alig-alig eszmél egy a kék égboltot kettészelő emeletes tarbauchra, mely vgyorogva rángat a pályatestől, száz égő katlan zsarátnokán át, a kikötőböz. Port Said lángtengerben áll, ellágyult agyamban mind erősebben zeng a meleg. Most már dörögve nehezedik reám. Sejttem, hogy csónakba ültettek, hűsítő, távoli csobogást hallok. Húznak, tolnak fölfelé. A szellőzőkerék boldogító berregése, kabinom hűvös kölnivízillata lassan öntudatra ébreszt. Egyiptom lángtengeréből lükett halántékkal, de örök szerelemmel tértem meg.

Mánap reggel. Ellenséges szemmel arra eszmélek, hogy hajómat, az én saját hajómat, vízilómenés lepte el. A fedélzetem, az étteremben, mindenféle tömzsi emberiség. Fekete, kondor combos emberiség. Sértődötten vonom kérdőre a deck-stewardokat: gazdag alexandriai görög családok, kik nyaralni mennek a Libanon völgyeibe. Csak két napig Bayreuthig utaznak velünk. Megkönnyebbülve szemügyre veszem őket. Nem és karkülönbőség nélkül csúnyák, nemtelen, sunyi és hengegő csúnyaság az övék. Párisi lenge ruhaalmok feszülnek a nők gömbölyű hátán, a férfiak is kackiás sweateereket hordanak, de valamennyiükön ott a keleti jólét átka, a mindent ellepő, mindent megfullasztó zsírreteg. Bayreuth-ot a francia megszállás tipikus francia „chef-lieu”-vé fésülte. Még a „Café du Commerce” se hiányzik, dominózó kishivatalnokaival. A szomszéd asztalnál aranyláncos, csipetős, III. Napoleon-szakállas francia úr ül, barna szalmakalapijával legyezi lustre-kabát alatt kiizzadt gömbölyű pocakját, előtte ráhátra feszített „L'Intransigeant”. Ha nem kanyarodnék be a szomszéd utcából egy tevekaraván himbálózó sora, Quimperben vagy Montigny aux Rosesben képzelhetném magam. Sietve autóra szállok és a Libanon lábainál a tengerparton kifogyó úton megyek Alexandrette felé, ahová hajóm csak holnap este érkezik. Így 24 órai időm marad a Libanon csodáira. Eleinte családást érzek. Lankás, szőlős lejtők mentén száguldunk kifogástalan kövezett úton. A Libanonot zordonnak, fenségesnek képzeltem és íme nyájas, gyümölcsfakertektől kocakázott déltiroli vidéken járok. Egy hirtelen feltűnő évezredes kőfal, barnaköpenyes pászoroktól terelt juhnyáj néha egy rövid percig bibliai hangulatot teremt, de azután megint mintha csak Meran táján lennék. Csak a délután lejtőjén, amikor az ég türkizkékje zöldre hűvösödik, kezd tőlünk jobbra a hegyi táj heroikusabbá válni. A hegyecsúcsok

merészebben törtetnek fölfelé, közöttük sziklás folyammedrek szakadnak a tengerbe. Magasan ívelő, középkori kőhidakon megyünk át. Lassan elfogynak a hegyoldalakon elszórt rózsaszín házak és a hegyek ormai felé sűrűsödnek. Most már majdnem minden hegycsúcson van sásfészkekhez hasonló falu. Mézeskálászínű chauffeur-öm fölfelé mutat a hegyoldalra. „Cédrusok, a híres libanoni cédrusok.” Messze magasan legyező koronájú fákat látok, majdnem szabályos körökben elhintve. Odébb olasz pinetákhoz hasonló erdőkké tömörülnek, de így se keltenek különösebb hatást, innen lentről nézve akár közönséges vörösfenyők lehetnének. Már estére jár az idő, amikor az egyik évezredes híru libanoni maronitakolostor alá érünk. Meredek fehér terrace tetején vasos középkori épületek tömege. A terrace peremén, mint fekete hollók serege, magas fekete fűves barátok sora hajlik felénk. Csak hosszú sötét vagy fehér szakálltól övezett barna arcuk oválját látom innen lentről. Kiabálva integetnek, hívnak fel. A hosszú út porától eltikkadtan nincs energiám felmászni az égbenyülő kőlépcsőkön. Naplementekor vezetők emeletes kőtorony előtt áll meg és syriai franciással kijelenti, hogy itt fogunk vacsorázni. A torony túlsó oldalán szőlőlugas alatt erkélyre lépek, alatta váratlanul mély szakadékkban tavacska csilámlik, melyből komplikált ókori faszerkezet jég hideg kék vízzel lát el. Tigrisszemű, magas néber uorka- és paradicsomsalátát, olajos tojást és friss füge-befőttöt rak előm festett tányérkákban, hozzá égetettagyagszürccsőlőből rózsapalínkás vizet ad. Ha nem szólna egy grammofon, biblikus hangulatban költöhetném el estelmem.

Az éjszakát Tripoliban töltöm. Mire odaérkezem, későre jár. A városka már mélyen alszik. Autóm lámpái fehér ablaktalan falakat világítanak meg. Sehol teremtet lélek. Boltívek alatt sikkunk el, zeg-zugos sikátorokon kanyargunk át. Végre nagy zökkenéssel egy a többihez hasonló fehér fal előtt állunk. A fal tövében láthatatlan ajtónyílás tárul fel. Csoszogás, krákogó beszéd. Egy szálfamagas arab birtokba veszi podgyaszomat és csigalépesőn vezet kolostorcellaszertű vackomba. Alig fekédttem le szőnyoghálóim alá, rekedt férfihangot hallok. A falra akasztott gyékénykretrekből szelidített varju köszönti reám a jó éjszakát.

Mánap hajnalban nekivágunk a Libanonnak. Amint távolodunk a tengertől, romlik az út. Beduin törzseket szerződtettem a francia kormányzat az utak karbantartásához, de úgy veszem észre, hogy ezek nem igen török magukat az útkaparással. Fekete sátrak alatt csibukoznak az út mentén, kis fekete gödölyékhez hasonló gyermekek valódi kis fekete gödölyékkel vegyes csoport-

tokban a mi cigányurdéink mutatványai-
val követik a gépemet. Utunk mindjobbban a
hegyeknek tart. Most már szepentineken
járunk hűvösödő levegőben. A tenger már
csak mint távoli sárga párasáv látszik a
zöld kúpok között. Dél felé egy erdőbori-
totta hegyormot megkerülve, hirtelen elénk
táru kettős völgynyílás találkozásánál
Akhvéb, a Libanon egyik kedvelt nyaraló-
helye.

Merész építkezési hegyi falu sorakoz-
tatja sokszínű házsorait két völgy között
előretörő hegyormán. A hegyoldal sok helyen
merőleges sziklafalat alkot. Itt szálfadúcok-
kal vannak a házak terraceszai alátámasztva.
Fogpiszkálókon nyugvó fecskeszékek. A leve-
gőben lógó faerkélyeken nyaraló városiak
feketékévéznek. Vegyesen a sávos kaftánok
és a francia tiszték nyári vászonzubonyjai.
A falu sziklába vájt főterén, illetve ter-
race-án szinpompás gyümölcs vásár. Okölnyi
aransárga őszibarack, mohászöld, apró le-
moni citrom, lilaszínű óriás szilva, a dinnye
sokféle színárnyalatú és illatú fajtája. Apró
fehér csacsik hátán kánaeni nagyságú arany
szőlőfürtök. A syriai partvidék lakóival
ellentétben a hegyi népfaj főtűstien szép. Szá-
las, szükségspóji, finomarcú nép, hosszú pil-
láktól körül sugározott méla szemekkel. Reg-
geli után kacskaringózáva csavart százados
fügefáktól szegélyezett hegyi ösvényen sétára
indulok. A falu alá kerülök és ókori víz-
vezeték árkádjai alatt elhaladva mohamedán
szent zöld sírkápolnájához jutok. A clema-
tistól bevont roszméri kis épület szinte túl-
romantikus. Ösvényem mind lejjebb kanya-
rog, majd hirtelen emelkedéssel egy dombkúp
tetején évszázados szárazmalomhoz vezet.
Rombadólt kapuja elé szamarak vannak
kötvé. Belsőjéből női hangok élénk trécsé-
lése. A küszöbön gyökeret vernek lábaim.
Mintha egy Charrell rendezte revü fináléját
látnám. 15—20 asszony, leány üli körül a
forgó malomkereket. Húsz asszony, kinek
fején métermagas kúpszerű süvegről száz-
színű varrottas szövet onlik alá vállaira.
A libanoni maronita asszonyok fejdíszét
látom itt először.

Mintha a középkor várúrnőinek „Henin”-
jeit viselnék búszke fejcsékekén. Talán a
keresztes vitézek hölgyeinek divatjai maradt
meg, dacolva az iszlám százaival, a hegy-
ormok keresztény lányainak fején. Cyprus
szigetének déli partjai mentén halad hajónk.
A kopott hegyoldalak testén elhagyott bá-
nyák, mindmegannyi ragyafolt. A sziget
belsejét állítólag pompázatos erdők borítják.
Ezeknek csak távoli sötét tömegeit látjuk.
A tenger viharjárta, sómarta partjain csak
nagyritkán akad fa. Az is összetépvé, félre-
hajtva áll az örökös szélben. Egy salétromos
öböl mélyén Farnagosta. A lusignanok régi
fővárosa. Oroszlánszívű hősi falai még ma

is vasölclésben tartják a várost. Hat címeres
kőkapun lehet csak oda bejutni. Magasan
a várfalgyűrű felé emelkedik a gotikus
kathedrálisának örökérvényű silhoutje. A tör-
ök uralom két minarettet biggyesztet a
székesegyház búszke testéhez, de a török
uralom sokszázados nyomorúsága se tudta
levénni annak szépségét. Következő állomá-
sunk Larnaca és Límásol. Mindkettő sávo-
színű, üntő-kopott, jelentéktelen. Larnaca
kifosztott bazárjára keltek fényjátékok vet
a gyékényfonású tető, de az alatta lézengő
élet érdektelen. Viselet nélküli, nagyorrú
kuvasznép járkal benne. A Levante keverék-
söpredék fajzatja. Csak egy-egy görög pap
szikár fekete alakja kölcsönöz méltóságot,
szint az örömtelen utcának.

Límásol gyéren világított marinájának
egy kávéházában ülök. Előtte angol hadi-
hajó fehér, apokaliptikus teste. Széles fény-
pásmákat sétáltat vetítője a parti házsoro-
kon, majd az égbolt sötétjét eseteli fehér
sávokkal. Ez a gigantikus laterna magica
játéka époly ünnepiessé teszi a silány estét,
hisz a hófehér angol matrózok színtöltései
a part patkányszínű tömegét. Mellettem az
elmaradhatatlan grammofoan berreg és vala-
honnán az asztal alól púpos embervakarcs
bujt elő, aki, miután se svéd gyufát, se
nadrágtartót nem akarok venni, családjának
minden egyes tagját felváltva ajánlja éjsz-
kám társul.

Cyprushól újra Kis-Ázsia felé kanyarodunk.
Egy teljesen ismeretlen, turistáktól szűz,
istenien vad öböl mélyén vetünk horgonyt.
Felettünk meredek löszpart tetején Adalia
városa. A kikötő jóformán csak néhány, a
tengerbe vetett sziklatömbből áll. A leg-
nagyobbikon régi velencei őrtorony romjai.
A városba is a velenceiek megmaradt kő-
kapuján jutunk be. Utótt-kopott kőlépcsők
kacskaringóján vergődünk fölfelé. Mindunta-
lan ívek alatt haladunk, helyenként elaggott
házak tetői érintkeznek fejünk fölött. Így
jutunk váltakozó napfény és árnyék sávjain
keresztül a felső városba. Adalia anatóliai
kisváros, kétszáz kilométerre esik a vasút-
vonaltól, kikötője is jóformán ismeretlen.
Fekvése megkímélte Kemal pasa néprontató
európaőrületétől, boldog tespedésben tovább
éli ötórk életét. A férfiak gondatlanul vise-
lik a tarbauch-t, a nők a fátult. Mintha a
háborúelőtti boldog Törökországban jár-
nánk. A maradi, igénytelen régi Török-
országban, melynek papucs-csoszogó lassú-
sága nagyobb bája volt. Adáliában évtize-
dek óta nem történt semmi. Tulipános
ládákhoz hasonló ötórk faházai között
lassan az enyészetbe omladó meszet álmo-
dozik. A meszet mohás udvarán százados
cédruafa áll, messzeágazó koronája mintha
mozlem áldással borulna a szunnyadozó
városra.

Utolsó állomásom Rhodos szigete. Itt a civilizáció, ellentétben az újtörökök bús honával, csodákat művelt. Az olasz fascista regíme acélenergiája és ezüstpénze erejével lefaragta a lovagok városáról a százados piszkot, feledést. Mint Pompéit a lávából, úgy keltették életre Rhodosz a török nem-bánomság szennyétől. Most büszkén áll a déli napfényben az északi lovagok férfivárosa. Kővel fedve minden utca, tető, szoba. Félig kolostor, félig zárda. Gőgösen és fenségesen, de talán kissé fontoskodóan a

mindent megejtő kék égbolt alatt. Miután egy napot töltöttem falai között, szinte jól esett noviciatusomat a „Hotel des roses” terrace-án kipihenni. Jazz, cock-tail, Coty, harisnyátlan karcsú lábak.

Másnap már a Cap Matapan előtt hajózunk. Hazafelé. Még kétszer huszonnegyő órai út és Triesztbe érünk.

Trieszt számomra az Elet kapuját jelenti. Ezen szöktem ki a szabadság felé.

És ezt fogom holnap átlépni — az ellenkező irányba!...

BATTHYÁNY GYULA

IN MEMORIAM

LAJOS BÉLA. Nagy reményekre jogosító tehetséget veszítettünk el Lajos Béla szobrászművésznünk halálával, aki 34 éves korában esett áldozatul a tüdővésznek. Lajos Béla Tatán született 1899 május 11-én. Művészeti tanulmányait 1919—26-ban a Képzőművészeti Főiskolán végezte, ahol egy ideig tanársegéd is volt. Már főiskolás korában feltűnt tehetségével és szorgalmával, a Szinyei Merse Pál Társaság 1922-ben 5000 koronás ösztöndíjjal jutalmazta derekasságát, egy évvel utóbb pedig 100.000 koronás stipendiummal segítette első tanulmányait. Erre az évre esik első nyilvános szereplése is, ekkor állította ki egyik művét az Ernst-Múzeum ifjúsági kiállításán. 1926 és

1927-ben a Tavasz Szalon kiállításon már érett, nagyon jellemző munkákkal vett részt: néhány képmással (Abonyi Tivadar, Törzs Jenő, Dávid Mihály), továbbá a Lótuszvirág és a Primavera című gipszművekkel, azután a szép Ádám és Évával. Egy nő aktort állított ki 1925-ben a Műcsarnokban, 1927-ben ugyanott a Hazafelé című művét. 1928-ban egy bécsi kiállításon is szerepelt. Mindezek a munkák az átlagot jóval felülmúló tehetségről és komoly művészeti törekvésről, egyben fokról-fokra való haladásról tanuskodtak. Nehéz küzdelmek közt élte végig rövid életét, halála nagy veszteséget jelent szobrászatunkra.

MŰVÉSZETI ÉLET ÉS IRODALOM

A FIRENZEI EGYHÁZMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS. Olaszország idei kiállítási szezójának a ferrarai renaissance-kiállítás és a milánói nemzetközi iparművészeti, „Triennale” mellett kétségtelenül legérdekesebb eseménye az az egyházművészeti bemutató, amelyet a „Firenze egyházi kincsei” (Mostra del Tesoro di Firenze sacra) címmel rendeztek a San Marco-kolostor termeiben és celláiban. A kiállítás rendezőinek az volt a céljuk, hogy mindama nagyrértékű, de általában kevésbé ismert, mert nehezen hozzáférhető műkincsek, amelyeket a firenzei tartományban lévő templomok őriznek, összegyűjtve és egységes keretben kerüljenek a közönség elé. A Firenze környékén lévő templomok mindazokat a műtárgyakat rendelkezésre bocsátották, amelyek könnyen voltak szállíthatók, tehát kisebb méretű oltárképeket és szobrokat, ötvöstartyakat, egyházi textiliákat és illuminált misekönyveket, sőt a bemutató gazdagítása érdekében a firenzei templomok egy része is kiállította kincstárának

fontosabb darabjait, díszesebb miseruháit, sőt néhány olyan képet is, amelyek rossz elhelyezésük miatt rendes körülmények között nehezen láthatók, de viszont csak olyanokat, amelyeknek szállítása nem ütközött különösebb nehézségbe. A kiállítás, amely az ily módon és ilyen szempontokból összegyűjtött anyagból jött létre, érdekes, változatos, sokrétű, de egyben művészeti szempontból meglehetősen vegyes értékű is, mert hiszen nagyon sok olyan műtárgyat is ki kellett állítani, amelyek inkább csak helyi szempontból érdekesek. Ha számszerűen nem is, minőség dolgában föltétlenül a festmények alkotják a kiállítás legérdekesebb részét. Igaz, hogy van közöttük sereg olyan, amely csak a legszűkebb értelemben vett „specialisták” számára jelentős, így elsősorban a XIV. századvégi és XV. századeleji firenzei kismesterek alkotásai, de viszont egész sora szerepel az olyan festményeknek is, amelyek úgy művészi, mint általános művészettörténeti szempontból is rendkívül

fontosak. Időrendi szempontból a XIII. század második felében keletkezett alkotások állanak első helyen, közülük is egy VI. században, Luccában készült, életnagyságon felüli festett kereszt Krisztus alakja mellett a Passió jeleneteivel (Rosano, Santissima Annunziata), egy a trónoló Szt. Mihályt és életének hat jelenetét ábrázoló kis oltárkép, valamint egy Trónoló Madonna, mindkettő a firenzei „Maestro della Maddalena” műhelyéből (S. Angelo a Vico l'Abate, ill. S. Donato a Torri), azonkívül egy, a sokat vitatott Rucellai-Madonnához közelálló félalakos Madonna a Gyermekkel, (Castelfiorentino, S. Ippolito) és egy Cimabue stílusával igen rokon Trónoló Madonna (Mosciano, S. Andrea), amely a ducento itt szereplő alkotásai közül kétségtelenül a legjelentékenyebb. A XIV. század elejét főképpen nem firenzei művészek alkotásai mutatják be. Bizonyosra vehető, hogy nem toszkánai, hanem római stíluseredetű annak a névszerint ismeretlen festőnek a művészete, akit a művészettörténet, főműve alapján, „Maestro della S. Cecilia” névvel szokott jelölni és aki Giotto mellett a legjelentékenyebb festője volt Firenzének a XIV. század elején. Monumentális művészetét a kiállításán három festménye: a Szt. Margit-oltár (S. Margherita a Montici) és két Trónoló Madonna (S. Margherita a Montici és S. Giorgio alla Costa), mutatja be. A XIV. század első negyedéből származó többi jelentékeny képek sienai mesterek alkotásai. Duccio leghűségesebb követőjét, Ugolino da Siena-t a Sancasciano-i S. Maria della Misericordia-ban lévő Trónoló Madonna, valamint a félalakos Szt. Péter és Szt. Ferenc képviselik. Ugyanabból a templomból való egy Simone Martininak tulajdonított festett Kereszt, de erről a kiállítás jó világításában megállapítható, hogy nem származik a nagy sienai festő kezétől, hanem csak műhelymunka. A legszebb sienai eredetű darab azonban kétségtelenül Ambrogio Lorenzetti 1319-ben festett Madonnája, amelynek bemutatása a kiállítás egyik legfontosabb eredménye.

A XIV. század közepét és második felét inkább firenzei művészek alkotásai mutatják be. Bernardo Daddit és műhelyét három nagyméretű Madonnakép, (S. Giorgio a Ruballa, sajtátkésző kép; S. Martino alla Palma, S. Giusto a Signano), Taddeo Gaddit, Giotto leghívebb követőjét egy félalakos Madonna (S. Lorenzo alle Rose), Jacopo del Casentino, ezt az érdekes, csak nemrégiben felfedezett, a trecento második harmadában működött festőt ugyancsak két Madonna, (S. Stefano a Pozzolatico és Scarperia, Madonna a Piazza) és Giovanni del Biondot három festmény képviseli a kiállításán. A későgotika és a renaissancehoz átvezető ú. n.

„puha stílus” mesterei közül Mariotto di Nardo, Rossello di Jacopo Franchi, Bicci di Lorenzo és Don Lorenzo Monaco szerepelnek egy-egy képpel, amelyek közül az utóbbinak hatalmas, háromrészes Keresztrefeszítése (S. Giovannino dei Cavalieri) egyike a kiállítás legszebb és legerdekesebb alkotásainak.

A leggyengébben aránylag a quattrocento, az érett XV. század festészetére van képviselve. A két legnagyobb jelentőségű darab kétségtelenül Fra Angelico gyönyörű Trónoló Madonnája (Pontassieve, Ss. Michele e Arcangelo) és Giovanni di Francesco-nak, a „Carrand-trypichon mesterének” érdekes festett Keresztje. Viszont a Paolo Uccello-nak tulajdonított predella, a „Királyok imádása” bájos ábrázolásával (S. Bartolomeo a Quarate), bizonyosan nem a nagy firenzei kép-konstruáló műve és nagyon kérdéses, hogy a Fra Filippo Lippi nevére keresztelt finom, de nagyon rossz állapotban levő Madonna-kép (Botinaccio, S. Andrea), kinek a kezétől származik. E képek mellett a quattrocento festményei közül csupán Jacopo del Sellaio nagy Szt. Jakab-alakja (S. Michele in Orto) Andrea Di Giusto-nak, Masaccio segédének és követőjének két képe, Neri di Bicci nagy Sírbatétel-c (S. Maria al Morrocco) és a Lippi-iskola Santa Conversazione-ja érdemelnek figyelmet, az a kép viszont, amely a XV. századi sorozat díszett voltna és amely a katalógusban is szerepel: Masolino S. Giuliano-ja, ismeretlen okokból nem került bemutatásra. Csak kicsiny, de viszont válogatottan szép anyag mutatja be a XVI. század firenzei festészetét: Lorenzo di Credi Szt. Bertalan-oltára (S. Michele in Orto), Andrea del Sarto predellája, Francesco Granacci Sírbatétele (Quintole, S. Pietro) mellett Pontormo két nagyalakos oltára (Pontorme, S. Michele) a legszebb darabjai ennek a csoportnak.

Az aránylag nagyon szép és gazdag festészeti anyag mellett a szobrászatot csak néhány és nem a legszerencsésebben kiválogatott darab képviseli, Firenze románstílusú szobrászatáról egy méreteiben, stílusában egyaránt monumentális Keresztrefeszítés ad fogalmat, a gotikus törekvéseket a Nino Pisano köréből származó kis márvány Madonna mutatja be (Bivignano, S. Romolo, ill. S. Maria a Mantignano). A XV. századi szoboranyagból a Pellegrini-kápolna ismeretlen mesterének tulajdonítható nagyon szép, egészalakos terracotta Madonna, egy Verrocchiohoz közel álló Krisztus-mellszobor (Firenze, S. Trinita), a Michelozzo után készült s a félalakos Madonnát ábrázoló strukkerelief, egy végtelenül bájos, a térdelő Madonnát ábrázoló, luccai eredetű terracotta-törredék, amely egykor nagyobb „Presepio”-nak lehetett része (Firenze, S. Miniato al

GRÓF BATTYÁNY GYULA: BOLGAR SZERZETES

GRÓF BATTYÁNY GYULA: SZERB SZERZETESNÖK

GRÓF BATTHYÁNY GYULA: GUTAL, KURD LEÁNY
Gróf Bethlen Andrákné tulajdona

GRÓF BATTHYÁNY GYULA: TENGERPARTON
Halmi Miklós úr tulajdona

Monte) és végül a Robbia-műhely több, különböző időből származó figurája emelkednek ki.

A „grand art”-nak, az ábrázoló művészeteknek itt felsorolt és meg nem említett alkotásai azonban szinte elvesznek a kiállításon az „iparművészeti” tárgyak óriási tömegében. Valóságos vitrinosorok tartalmazzák mindazokat az ötvöstarjakat és textíliákat, amelyek az évszázadok folyamán Firenzének és környékének templomaiban felhasználódtak. Az anyag oly óriási, hogy e helyütt még csak hozzávetőleges ismertetésére sincs mód és így csupán annyit említünk meg, hogy az ötvösművek közül Szt. Zenobius 1331-ben, Andrea Arditótól készített ezüst fejereklyetartója, Giovanni Mattei firenzei ötvös Szt. János ujereklyetartója (1582), S. Giusto és S. Antonio ereklyetartói (előlbbi a XIII. század második feléből, utóbbi Salvi ötvös műve 1514-ből, (valamennyi a firenzei Dómban), legfőként pedig a Paolo di Giovanni Sogliani által 1499-ben készített, könyvformájú ereklyetartó (Reliquiario detto „del libretto”, Firenze, Baptistarium) a legkiemelkedőbb darabok. De ezek mellett még egész sora szerepel nagyon érdekes ötvöstarjaknak és különösen szépek a S. Lorenzo kincstárából származók. A textilművesség alkotásai: pluvialék, dalmatikák, antependiumok, oltárterítők, stb., jóformán az egész olasz bársonyszövécs, hímzés, csipkekészítés, stb. történeti fejlődését bemutatják a XV—XVIII. századból származó darabokon. A több száz tárgyból álló anyagból csak kettőt: egy XV. századi, hímzett, az Újszövetség néhány jelenetét ábrázoló „nallotto”-t és egy ugyancsak a XV. századból származó nagyméretű, hímzett jelenetekkel díszített vörös bársony pluvialét (Conregazione dei Vanchetoni, ill. S. Margherita a Montici) akcunk kiemelni.

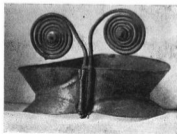
A kiállítás nagy értékei és fontos eredményei mellett meg kell azonban említeni egy rendkívüli és — sajnos — helyrehozhatatlan hibát is: a katalógust, amely jól szerkesztve valósággal kézikönyv lehetett volna a firenzei festészetnek, de főleg az olasz ötvösségnek és textilművességnek. Sajnos e helyett csak elvi szempontjaiban helytelen, zavarosan összeállított vezetőkészült, amely útba nem igazítja a látogatót és a szakemberek semmiféle segítséget sem nyújt.

Péter András

AZ ÉKSZER AZ ÓSKORBAN ÉS A RÓMAI KORBAN. Magyarország első névszerint ismert lakóiról, a Maris (Maros) mentén lakó „Agathyr”-ekről jellemzésük befejezéséül Herodotos azt is elmondja, hogy a föld minden népe közül ők viselnek legtöbb aranyékszert magukon. Kissé megkésett híradás ez, mert a Herodotos

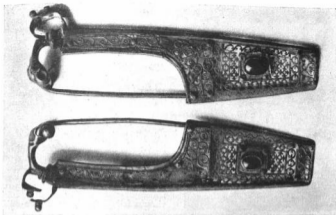
korában már valószínűleg csak egykori legendás gazdagságuk híre él a skytha betörések által erősen felkavart középduнай medencében. De hogy értesülése hiteles volt, annak nyomait még az a rablogádzálkodás sem tudta eltüntetni, amely a múltban aranyleteink körül folyt, amikor a cőfalvi híres aranyelet kilenc arany fokosa közül mindössze egy került a bécsi császári és királyi gyűjteménybe, egyéb tárgyaiból pedig egy-két szerény lemezke a Magyar Nemzeti Múzeumba. A tiszaszőlősi „aranyvertes vitéz” sírjának fűszerelése is elkallódott, néhány, egyébként jelentékeny tárgy hiján. A Magyar Nemzeti Múzeum őskori aranyleteinek gyűjteménye még így is páratlanul áll Európában. Egyedül Dublin és Kopenhága közelítik azt meg belföldi aranyletek gazdagságában. Pedig mennyi került ki a leletekből a magyar király jogán Bécsbe, mennyit szállítottak ki a törvényes rendelkezések kijátszásával külföldre.

A háború miatt még 1914-ben bevonták és elrejtették az akkor a Nemzeti Múzeum birtokában levő aranykincseket, amikor pedig a rejtettkből már kiszedhetők voltak, a Nemzeti Múzeum átépítése miatt nem gondolhattunk kiállításukra. Így történetelt az, hogy a tárgyak, amelyek a szakirodalomban annyi alkalommal szerepeltek, közönségünk, sőt a hazai tudományos világ előtt is, a szűkebbkörű szak munkásait kivéve, jóformán ismeretlenek. A hazai, de egyszerűsmdn a jamboree-t látogató közönségnek is kívántunk szolgálni azzal, hogy a Nemzeti Múzeum e páratlan kincseit legalább a két nyári hónapra közésmelre tegyük. E kiállítás alkalmával kerültek először ezek az emlékek értéküknek megfelelő szép formában és egyszerűsmdn kényelmesen szemlélhető módon kiállításra. Ezt az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum főigazgatójának és az Orsz. Magy. Iparművészeti Társulatnak előzékenysége tette lehetővé kölönszekerények átengedésével. A tárgyak fel-

U. N. ISTENMEZEI DIADÉMA
M. Nemzeti Múzeum

ARANY FILIGRÁNNAL DISZITETT FIBULAPÁR PÁTKÁROL. Ű. n. noricum-pannoniai típus
M. Nemzeti Múzeum

állításra dr. Tompa Ferenc és dr. Paulovics István munkája, akiknek dr. Erdélyi Gizella volt segítségükre munkájukban.

A kiállítás főtárgya minden esetre az őskori aranyleletek bemutatása, nem lehetett azonban sem az aranyról, mint anyagnál megállapodni, sem a korhatárt az őskorra korlátozunk. Aranyleleteink minden gazdagsága sem meríti ki a magyarországi őskor formáinak teljességét, a magyar bronzkor és méginkább aranyleleteink virágkora, a Herodotos korát közvetlenül megelőző századok (Kr. e. VIII—VI. század) oly gazdag sorát termelte ki ezeknek. Sajátságosan vegyül el ennek a kornak emlékein a magyar bronzkor ornamentikájának hagyományára nyugatról szomszédos hallstatti kultúrájú területek izlésével és a keletről szomszédos praeskythikus és skytha kultúrák elemeivel. A görög föld, a leszűrődő művészi izlés hazája is elhinti már fényét itt-ott, a középdunai medence lakóinak ötvösművéségén. A formák, amelyek az elemek e sajátosságok vegyülékéből kisarjadnak, s amelyekhez az ötödik század végétől kezdve a kelták eleven vonalvezetést és formagazdagságot kedvelő művészetének hatása járul, tovább él az illyr őslakosság és a kelta bevándorlók kezén s keleten a dák türzsek kezén fönmaradva, sajátos színezetet kölcsönöz a pannoniai és dáciai provinciális művészetnek is.

Az őskori aranytárgyak nagy tömegét, a zsinórra függesztve fülbevalóként hordott, ú. n. csüngő spirálisok adják, továbbá a mérlegelt arany forgalombahozatali formái,

az egyszerű négyélű nyílt karikák és bizonyos végnélküli kettős kisebb sodrony-tekercek, amelyek Közép-Európán át egész Skandináviáig elterjedtek.

Aranyleleteink közt találunk olyan formákat, amelyeket a rézkorba, a korai és kifejlett bronzkorba sorozunk, de ezek a korai formák, olykor mint sok századot megért családi ékszerek, együtt fordulnak elő a magyarországi őskori aranyművéség már említett virágkorának jellemző alakjaival, azokban a nagy elrejtett kincsekben, amelyek a Kr. e. VI. század legvégén talán Dareiosnak, a skythák ellen viselt háborúja (Kr. e. 513) alkalmával kerülhettek a földre.

A kiállított leletek közül ebbe a korba valók a hatalmas otlokai aranyboglárok, amelyeknek felületén a korai bronzkori izlés és a későbbi mykenei stílus elemeiből szövődött díszítmények keretében a dipylon-stílus elszórt és jelenetté csoportosított alakjai tűnnek fel.

A fokrui aranykincs 18 drb. arany torquesével, díszes övvel, változatos alakú gyöngyeivel, karpereceivel, fibuláival a kornak legjellemzőbb s az ősrégészet irodalmában legújabban méltatott lelete. Valamint a teljesen hasonlókorú angyalföldi aranylelet, a perecseni aranykarperecek, az istenmezei bronz diadém.

A IV. századdal feltűnő kelta izlést erdelti tisztaságban a bronzfibulák nagy száma és a vérzománcokkal díszített övláncokon kívül a szépségében szinte páratlanul álló hercegmaróki karperec képviseli. A la Tène-

DÁK FIBULA ERDÉLYBŐL
M. Nemzeti Múzeum

ízlés uralmával egykorú hazai kevert stílusok emlékezetét pedig a magyarbényei aranykarperec, a titeli ezüst övlemezek (V. század), a szárazd-regölyi aranygyöngyök, a dák ezüstkincsek (Kr. e. II., Kr. u. I. század) és az ú. n. nór-pannón fibulák (Kr. u. II. század) tartották fenn, a klasszicizmus második ihletég, a római hódítás koráig. Márton Lajos

BERLIN. A porosz közoktatási minisztérium szabadságot, illetőleg elbocsátotta a berlini múzeumok vezetőinek nagyrészét. Szabadságra küldték Wilhelm Waetzoldt-ot, a poroszországi múzeumok főigazgatóját, Ludwig Justi-t, a berlini Nationalgalerie igazgatóját, Curt Glaser-t, a berlini Kunstbibliothek igazgatóját és végleg elbocsátották

Max J. Friedländert, a berlini Kaiser Friedrich-Múzeum képtárának igazgatóját. Az újonnan kinevezett, ill. ideiglenesen megbízott vezetők: Otto Kümmel, a berlini ázsiai gyűjtemény eddigi igazgatója, Alois Scharde (Halle), Hermann Schmitz és Karl Koetschau (Düsseldorf.)

BRUGES. Belgium függetlenségének századik évfordulója emlékére Bruges városa új művészeti múzeum építését és berendezését határozta el.

RÓMA. A Vatikán Capella Paolina-jában levő Michelangelo-freskókat, amelyek tudvaleg Szt. Pál megtérését és Szt. Péter keresztrefeszítését ábrázolják, komoly veszedelem fenyegette. A falak — nem tudni mi okból — nedvesek lettek és a festményeket tartó vakolatréteg lehullással fenyegetett. A festményeket most „injekciókkal” erősítik vissza a falfelülethez. A restaurálás céljából felépített állványokról egyúttal nagy részletfelvételek is készültek a freskókról s ezeket a vatikáni gyűjtemények igazgatósága a közel jövőben nagyszabású kiadványban fogja publikálni.

CIMLAPUNKON Mattyasovszky-Zsolnay László festőművésznék leányarcképét mutatjuk be. A kép Anyán János pécsi egyetemi professzor úr tulajdona.

Felelős szerkesztő: Dr. Majovszky Pál

Főmunkatárs: Dr. Lázár Béla

Segéd-szerkesztő: Dr. Péter András

Kiadó: Ormos György

Magyar Művészet, 1933. 8. szám

Szerkesztőség: VII., Erzsébet-körút 7. I.

DIONYSIKUS JELENET
CAMEÓ POROLISSUMBÓL